

O ZEITATE ORIENTALĂ

JUPITER ERAPOLITANUS LA MICIA

Pornind dela unele descoperiri întâmplătoare, făcute în aşezarea romană dela *Micia* de către un sătean din comuna Veţel pe locul numit „la hotar“, situat la vreo 400 de m Sud-Est de castrul militar şi cca 120 de m Sud de piatra kilometrică 68.650 de pe şoseaua Deva-Arad, am întreprins, în toamna anului 1947, executarea unor cercetări în acest loc ¹.

Locul verificat de noi, ca şi întreaga aşezare romană de aici, este situat în plin şes al văii Mureşului, fiind folosit ca teren agricol, fapt care a adus după sine, în decursul timpului, nivelarea şi curăţirea teritoriului, an de an, de resturile arheologice. Această cauză şi faptul că suprafaţa supusă cercetării prezenta o mică depresiune, care păstra solul umed, au avut ca rezultat distrugerea zidurilor antice ce se aflau aci şi măcinarea suprafeţei monumentelor sculpturale şi epigrafice, făcute din piatră mai sensibilă la acţiunea agenţilor naturii.

Totuşi, săpăturile întreprinse ne-au condus la constatarea că, în acest loc al aşezării civile dela *Micia*, se afla un templu închinat unei divinităţi de origine siriană, *Jupiter Erapolitanus*.

Astfel, în urma cercetărilor, s'au făcut următoarele descoperiri, care ajută, după cum vom vedea, la stabilirea sigură a faptului amintit mai sus.

¹ Despre aşezarea romană dela *Micia*: Király Pál, *Micia rövid ismertetése* în *A Dávai Allami Főreáliskola Tizenkilenczedik Évi Értésítője az 1889—1890 tanévről*, Deva, 1890, p. 1—20; Teglás G., *Hunyadvármegye története*, Budapest, 1902, v. I, p. 128—143; C. Daicoviciu, *Micia I. Cercetări asupra castrului în Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, secţia pentru Transilvania*, 1930—1931, p. 1—43; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucureşti, 1945; V. Cristescu, *Istoria Militară a Daciei Romane*, Bucureşti, 1937, p. 133—135; C. Daicoviciu, *Templul Maurilor din Micia în „Sargetia“*, *Buletinul Muzeului Judeţului Hunedoara*, Deva, 1941, v. II p. 117—125.

1. Altar din piatră de „Uroi” (augit-andezit), scoasă din cariera romană dela Simeria, dealul Uroi, dedicat lui Jupiter Erapolitanus (IOVI ERAPOLITANO) (fig. 1).

Înălțimea monumentului: 77 cm, lățimea: 40 cm, grosimea: 35 cm. Câmpul inscripției (34 × 30 cm) e limitat, în partea de sus și de jos, de un frumos chenar. Același chenar îl aflăm și pe celelalte fețe ale monumentului.

Fig. 1. — Altar de piatră de „Uroi”

Literele, rudimentar tăiate, sunt înalte de 4½ cm.

Piatra este bine conservată, doar partea de sus, puțin spartă, lasă să presupunem cu oarecare rezervă că era amenajată pentru aducerea jertfelor, sau, poate că, în partea superioară, purta figura statuară a zeului pomenit în textul inscripției.

Inscripția altarului:

IOVI ERA	I o v i E r a p -
POLITANO	o l i t a n o
FECIT CA	f e c i t C a -
SIVS RVF	s i u s R u f -
VS VOTV	u s v o t u -
M DEDIT	m d e d i t

Foarte interesant, epitetul *Erapolitanus*; „IOVI ERAPOLITANO”.

Este pentru prima oară când Jupiter apare cu un asemenea epitet².

Pornind dela interpretarea altor epitete ale lui Jupiter, cunoscute în Dacia — (primite în urma identificării lui cu diferite zeități orientale, mai ales siriene, și luate dela numele localităților unde își aveau originea acele zeități, cu care au fost confundate) — cum este cazul lui *Jupiter Dolichenus*³, dela localitatea *Doliché* din Commagena, *Jupiter Heliopolitanus*⁴ dela *Heliopolis* (Baalbek), *Jupiter Eruzenus*⁵, dela *Eriza*, *Jupiter Tavi-*

² Părerea ce ne-o formasem în primul moment al găsirii monumentului, și anume de a considera „Erapolitanus” o variantă grafică a lui Heliopolitanus, având, deci, de a face cu una și aceeași zeitate, îmi pare exclusă și nu singura posibilă.

³ C. I. L., III, 7659, 7760, 7763, „Rev. Arch.”, 1911, Nr. 35 (Micia), etc.

⁴ C. I. L., III, 1353, 1354, etc.

⁵ C. I. L., III, 859.

1. Altar din piatră de „Uroi” (augit-andezit), scoasă din cariera romană dela Simeria, dealul Uroi, dedicat lui Jupiter Erapolitanus (IOVI ERAPOLITANO) (fig. 1).

Înălțimea monumentului: 77 cm, lățimea: 40 cm, grosimea: 35 cm. Câmpul inscripției (34 × 30 cm) e limitat, în partea de sus și de jos, de un frumos chenar. Același chenar îl aflăm și pe celelalte fețe ale monumentului.

Fig. 1. — Altar de piatră de „Uroi”

Literele, rudimentar tăiate, sunt înalte de 4½ cm.

Piatra este bine conservată, doar partea de sus, puțin spartă, lasă să presupunem cu oarecare rezervă că era amenajată pentru aducerea jertfelor, sau, poate că, în partea superioară, purta figura statuară a zeului pomenit în textul inscripției.

Inscripția altarului:

IOVI ERAP	I o v i E r a p
OLITANO	o l i t a n o
FECIT CA	f e c i t C a -
SIVS RVF	s i u s R u f -
VS VOTV	u s v o t u -
M DEDIT	m d e d i t

Foarte interesant, epitetul *Erapolitanus*; „IOVI ERAPOLITANO”.

Este pentru prima oară când Jupiter apare cu un asemenea epitet².

Pornind dela interpretarea altor epitete ale lui Jupiter, cunoscute în Dacia — (primate în urma identificării lui cu diferite zeități orientale, mai ales siriene, și luate dela numele localităților unde își aveau originea acele zeități, cu care au fost confundate) — cum este cazul lui *Jupiter Dolichenus*³, dela localitatea *Doliché* din Commagena, *Jupiter Heliopolitanus*⁴ dela *Heliopolis* (Baalbek), *Jupiter Eruzenus*⁵, dela *Eriza*, *Jupiter Tavi-*

² Părerea ce ne-o formasem în primul moment al găsirii monumentului, și anume de a considera „Erapolitanus” o variantă grafică a lui Heliopolitanus, având, deci, de a face eu una și aceeași zeitate, îmi pare exclusă și nu singura posibilă.

³ C. I. L., III, 7659, 7760, 7763. „Rev. Arch.”, 1911, Nr. 35 (Micia), etc.

⁴ C. I. L., III, 1353, 1354, etc.

⁵ C. I. L., III, 859.

*anus*⁶ dela *Tavium* sau *Jupiter Turmazgades*⁷, care de asemenea, pare a avea o semnificație geografică, etc., ne îndeamnă, pe drept, să căutăm explicația și pentru *Jupiter Erapolitanus* în acest sens.

Provinciile și orașele asiatice lasă larg deschisă poarta pentru identificarea zeilor locali cu cei romani și acordarea pe seama acestora a diferitelor epite.

Aflăm în provinciile europene ale imperiului roman, elemente venite din cele mai variate ținuturi și localități orientale, aducând cu ele amintirea zeităților și a localităților lor de origine, pe care le combină cu titulatura divinităților respective.

Astfel, după cum se știe, în provinciile dela Dunăre au venit Sirieni din *Doliché*, de pildă, din *Heliopolis*, sau din altă parte, și avem amintiri și despre Sirieni originari din *Hierapolis*⁸, capitala provinciei romane dela Euftrat⁹. Nu poate fi, deci, de mirare dacă au avut și ei o zeitate ori au dat și ei chiar un epitet lui *Jupiter* după orașul lor de origine, *Hierapolis*, așa cum au făcut-o cei din *Doliché*, cei din *Heliopolis*, sau alții din altă parte.

Dela toponimicul *Hierapolis* ajungem ușor la *Erapolis*, pentru a putea face legătura cu *Jupiter Erapolitanus*, ca zeitate de origine siriană din orașul *Hierapolis*¹⁰ = *Ierapolis*¹¹ = *Erapolis*, *Erapulis*¹² = *Erapolitanus*, identificat cu *Zeus* = *Jupiter* sub denumirea de *Jupiter Erapolitanus*.

Se pare că uneori, aceste epite pot avea, mai de grabă semnificația determinării locului de origine a dedicantului decât o legătură prea strânsă de unire a unor zeități eterogene. Afirmatia nu este problematică. În favoarea acestei ipoteze pledează și interpretarea portretistică a uncra din aceste divinități care, așa cum este cazul de față, nu ne prezintă niciun element neroman, după cum vom vedea, care ar purta amintirea vreunei zeități asiatice oarecare¹³.

⁶ C. I. L., III, 860, 1088. Vezi pentru toate aceste zeități: Wissowa, *Religion und Kultur der Römer*, München, 1912; Fr. Cumont, *Les religions orientales dans le paganisme romain*, Paris, 1911; Pauly-Wissowa, R. E. s. v. Roscher, *Ausf. Lexikon der Gr. u. Röm. Mythologie*, s. v.; Pentru Dacia, Leslie Webber Jones, *The Cultes of Dacia*. University of California Publications in Classical Philology, v. IX, Nr. 8, 1929; Octavian Floca, *I culti orientali nella Dacia*, 1935.

⁷ Daicoviciu, Micia, p. 37—38.

⁸ C. I. L., III, 14076: D. M. AELIVS DOMITIVS VET. LEG. II. ADI. DOMO. ERAPVLI CIVES. SVRVS VIVOS SIBI ITERO FECIT, etc., sau în Dacia, C. I. L., III, 800: ... MARCIA ERAPOLES...

⁹ Pauly-Wissowa, R. E., col. 733—742, s. v. Hierapolis.

¹⁰ C. I. L., VI, 32640; Bambyke, azi Membids.

¹¹ C. I. L., VI, 32624, c. 18.

¹² C. I. L., III, 14076.

¹³ Așa cum este cazul cu reprezentarea lui *Jupiter Dolichenus*.

Orânduirea cuvintelor și repetarea unor formule uzuale din inscripție, exprimând cam același înțeles... *fecit Cassius Rufus votum dedit*... ca și scrisul neglijent, sunt de atribuit, fără îndoială, ignoranței meșterului pietrar.

2. *Monument sculptural*, din același material și din aceeași compoziție a pietrei ca și monumentul precedent, reprezentând figura aceală a unei zeități tronând (fig. 2).

Fig. 2. — Monument sculptural.

Înălțimea monumentului în forma lui actuală este de 65 cm.

Cu toate că pe statue, nu avem niciun text epigrafic care să ne arate numele acestei divinități, faptul că monumentul a fost aflat împreună cu inscripția de mai sus și cu încă un fragment statuar purtând aceeași reprezentare, cât și alte considerații, pe care le vom relata, ne lasă să constatăm că, în lucrarea descoperită, avem reprezentată figura celui zeu sirian (al locuitorilor veniți din Erapolis), care a fost identificat și asimilat total cu Zeus al mitologiei și al artei grecești sau cu Jupiter roman sub denumirea de Jupiter Erapolitanus.

Divinitatea este reprezentată șezând pe un tron masiv. În mâna dreaptă, lăsată în jos, și rezemată de marginea scaunului, ține o *patera*¹⁴, iar în mâna stângă, care lipsește, ridicată sus la înălțimea umărului, ținea, fără îndoială, așa cum obișnuiește Jupiter, și oricare zeitate stăpânitoare, sceptrul.

În partea dreaptă jos, la picioarele figurii, se află, lipită de scaun, o acvilă, în picioare, cu corpul ridicat vertical și cu aripile desfăcute lateral. Acestea sunt atributele caracteristice pentru Jupiter în plastica greco-romană. Toate, inclusiv acvila, nu sunt elemente de împrumut în cultul și reprezentările sculpturale ale zeității, ci aparțin cultului străvechiu al lui Jupiter.

În partea dreaptă jos, la picioarele figurii, se află, lipită de scaun, o acvilă, în picioare, cu corpul ridicat vertical și cu aripile desfăcute lateral. Acestea sunt atributele caracteristice pentru Jupiter în plastica greco-romană. Toate, inclusiv acvila, nu sunt elemente de împrumut în cultul și reprezentările sculpturale ale zeității, ci aparțin cultului străvechiu al lui Jupiter.

¹⁴ Jupiter cu patera în mână, vezi Daremberg-Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, fig. 4235; pentru Dacia, C. Daicoviciu, *Neue Mitteilungen aus Dazien*. „Dacia“, VII—VIII, 1937—1940, p. 306—308.

Nici îmbrăcămintea și nici aranjamentul acesteia nu arată ceva nou, orientalizant, de pe urma sincretizării celor două divinități¹⁵.

Zeitatea din monumentul nostru este reprezentată cu bustul descoperit, așa cum este arătată de atâtea ori în arta greco-romană¹⁶, mantia acoperindu-i partea inferioară a corpului. De sub mantie îi ies picioarele goale, iar un capăt al ei, trecându-i pe la spate, este adusă în față pe umărul drept¹⁷.

Capul statuei lipsește, este rupt. Urmele din față ale rupturii ne permit să constatăm înfățișarea bărboasă a figurii. Barba, de lungime potrivită, îi era lipită de piept.

Din toate cele de mai sus, vedem că această interpretare a zeității cu epitetul de Erapolitanus este reprezentată în monumentul dela Micia în felul reprezentării clasice a unui Jupiter greco-roman, tradus și interpretat din punct de vedere artistic potrivit cu posibilitățile reduse ale artei inferioare provinciale; ceea ce arată că, sub raportul execuției, al mișcării, al anatomiei și, în general, în ceea ce privește posibilitățile artistice, monumentul nu se ridică cu nimic deasupra nivelului obișnuit al artei provinciale din Dacia.

3. *Fragment de statue*, executată din piatră de nisip (fig. 3).

Înălțimea: 60 cm.

Din fragmentul păstrat, constatăm cu ușurință că avem o reprezentare analoagă cu cea precedentă.

S'a păstrat partea de jos a monumentului, reprezentând pe Jupiter, în cazul nostru pe Jupiter Erapolitanus, șezând. Mantia îi acoperă partea inferioară a corpului. De sub ea îi ies picioarele goale.

Fig. 3. — Fragment de statue.

¹⁵ Confirmarea faptului că Jupiter greco-roman nu suferă nicio alterare, nici din punct de vedere sculptural. Se pare că singurul element nou pe care îl împrumută este epitetul.

¹⁶ Așa e cel al lui Phidias, dacă dorim numaidecât să ne referim la o lucrare clasică de mare ținută, aparținând unor timpuri când imaginea și atributele divinităților încă nu suferiseră alterări prea mari.

¹⁷ În sensul lui Jupiter Verospi, de pildă.

În stânga jos, se află reprezentată ca și în cazul de mai sus, o acvilă în picioare, cu corpul în poziție verticală și cu aripile desfăcute, cu singura deosebire că în monumentul precedent, aceasta era așezată în dreapta. Figura este foarte ștearsă.

Identitatea dintre cele două statui, ne face să completăm imaginea zei-tății în felul reprezentării ei de pe monumentul dela punctul 2, figura 3, păstrat mai bine din cauza materialului mai durabil din care a fost executat.

4. *Altar* din piatră de nisip moale, cu chenar în partea de sus și de jos. O latură, cea din spate, este lipsită de chenar.

Dimensiunile: $65 \times 33 \times 25$ cm. Câmpul destinat inscripției: 32×26 cm.

Inscripția este complet ștearsă, din cauza agenților naturii, mai ales a apei infiltrată în pământ.

5. *Altar* mare din aceeași piatră, ca și cel de mai înainte. În partea de sus și de jos, pe trei din fețe, are un chenar simplu.

Dimensiunile: $1,20 \times 48 \times 32$ cm. Câmpul inscripției: 71×35 cm. Și de data aceasta inscripția este în întregime ștearsă din cauza materialului alterabil din care a fost făcut monumentul.

6. *Altar* din piatră de nisip, frumos executat.

Inscripția ștearsă¹⁸.

7. *Capitel* simplu de coloană, din piatră de nisip. Înalt de 16 cm, diametrul: 60 cm.

8. *Capitel* din conglomerat calcaros, cu profilaturi frumoase (doric). Înalt: 30 cm.

9. *Fibulă* din bronz (fragment). Tip obișnuit, fără nicio caracteristică specială.

10. *Slabe urme de cioburi*, provenite dela vase din lut ars. La fel, puține resturi de țiglă.

Pe lângă monumentele de mai sus, s'au mai găsit în acel loc de către proprietarul terenului, cu prilejul lucrărilor agricole, următoarele:

11. *Altar* din piatră de nisip. Dimensiunile: 85×50 cm. Textul epigrafic complet șters.

12. *Altar* din piatră de Uroi. Dimensiunile: 70×34 cm. Fără inscripție.

13. *Altar*, partea superioară, din piatră de Uroi. Înalt: 40 cm.

14. *Capitel* mare din piatră de Uroi.

¹⁸ Nu este vorba la niciunul din aceste altare de o eventuală scriere a textelor cu vreun colorant, care s'a șters în cursul timpului, ci lipsa inscripției se datorează măcinării pietrei foarte slabe.

15. *Capitel* din conglomerat calcaros. Pereche cu cel aflat de noi și descris la Nr. 8.

16. *Fus de coloană* din piatră de nisip. Lungimea: 1,36 cm. Diametrul, la un capăt: 40 cm, la celălalt: 30 cm.

17. *Bloc de piatră* de Uroi (augit-andezit), folosit ca prag la o intrare; pe una din fețe cu jghiaburi pentru fixarea ușii.

Toate monumentele de mai sus, Nr. 1—17, au fost găsite pe o rază de teren foarte redusă, situate unul lângă altul în desordine. Natura lor (capitele, tambur de coloane, urme de țigle, chiar un prag dela o intrare, etc.), ne arată clar că, în acest loc, se afla o *construcție*, un templu.

Intr'adevăr, am putut constata resturile acestei construcții, formată dintr'o substrucție (un fel de paviment), la cca 3 m de locul descoperirii monumentelor amintite, groasă de 22 — 25 cm și formată din bucățele de pietriș — piatră de stâncă și de Uroi — așezate pe pământul negru viu. Extinderea acestei substrucții, cu suprafața mai mult ovală, e de $3\frac{1}{2} \times 2$ m.

Nu am găsit nici cea mai slabă urmă de zid și nici pietre care să fi fost evident folosite în zid. Imprejurarea se explică prin faptul că, aflându-se aproape de suprafața terenului agricol, toată zidăria acestei construcții inclusiv pietrele răslețe, provenite din ziduri, au fost curățate de gospodarii terenului. Cu toate aceste distrugerii, existența templului este cu prisosință dovedită prin urmele rămase.

Fragmentele de coloane și capitele, aflate într'un număr însemnat, arată folosirea acestor elemente arhitectonice în realizarea unei construcții, împreunate cu un oarecare lux¹⁹. La fel, țiglele indică, după cum era natural, că templul era acoperit.

Conducându-ne după substrucția rămasă, după coloane, capitele, etc., bănuim că avem de a face cu un templu de dimensiuni nu prea mari; un fel de templu *in antis* sau, poate, *prostylos*, cu acoperiș de țiglă, înăuntrul și în jurul căruia, se aflau expuse monumentele epigrafice și sculpturale descrise mai sus.

Monumentele aflate — altarul cu inscripție, purtând numele zeității și cele două statui reprezentându-i figura — sunt suficiente pentru a face dovada că și templul era ridicat tot pe seama acestei zeități Jupiter Optimus Maximus cu epitetul de Erapolitanus, epitet menționat acum pentru prima dată la Jupiter.

¹⁹ Templul maur din Micia, C. Daicoviciu, Sargetia, Buletinul Muzeului Județului Hunedoara, Deva, 1941, v. II, p. 117—125, este mai puțin pretențios în această privință.

Faptul că Jupiter Erapolitanus avea un templu la Micia presupune un număr mai însemnat de credincioși; acesta trebuie să fi fost și rostul celui alt templu descoperit aici și ridicat de populația maură a localității, pe seama unor zei ai țării lor de origine²⁰.

Niciun indiciu nu ne lasă să credem că templul a servit și pentru oficierea cultelor altor divinități, în afară de cel al lui Jupiter. Cele trei monumente susceptibile de interpretare se referă toate la cultul lui Jupiter, Jupiter Erapolitanus.

Împrejurarea că la Micia elementele orientale sunt atât de răspândite, faptul că *Jupiter Optimus Maximus* obișnuit, fără alte epitete, nu are decât prea puține amintiri rămase aici, apoi, aflarea celor două statui, împreună cu altarul lui Erapolitanus, ne fac să excludem ipoteza că în reprezentările descrise, am avea de a face cu un Jupiter, fără legătură directă cu Erapolitanus.

Am amintit de altfel că de obicei aceste epitete schimbau prea puțin fizionomia generală a zeităților greco-romane cu care se identificau, atât sub raportul speculativ-religios, cât și, poate și mai puțin, sub cel al înfățișării materiale; epitetul având mai mult un înțeles geografic după originea dedicantilor. Nici nu am putea înțelege pe toți acești Jupiter, decât având ca bază de plecare pe vechiul zeu al mitologiei greco-romane.

Epitetele de altă natură ale lui *Jupiter Optimus Maximus*, nu numai cele cu semnificație geografică, sunt nenumărate, ceea ce nu presupune o schimbare atât de variată a reprezentării divinității, potrivit acestor epitete. Presupunem că chiar acesta poate fi motivul lipsei unor reprezentări sculpturale distincte, puse pe seama tuturor acestor Jupiteri, cu nume de localități asiatice, pomenite atât de frecvent în textele epigrafice. În cazul acesta numai în localitatea noastră, Micia, ar fi să avem nu mai puțin de 7—8 reprezentări diferite și distincte, ale lui Jupiter, potrivit diverselor sale epitete sub care este amintit aici²¹. Acest fapt nu se întâmplă, căci, dimpotrivă, ei puteau fi reprezentați iconografic după modelul obișnuit sau luate elemente legate de cultul și reprezentările lor obiș-

²⁰ Este mare pierdere pentru noi că celelalte monumente epigrafice, puse în legătură tot cu această divinitate, s'au distrus din cauza terenului umed (dăunător conservării monumentelor executate în piatră moale), făcându-le improprii unui studiu mai apropiat. Fără îndoială că, din ele, s'ar mai fi putut afla și alte date privitoare la această zeitate, precum și în ceea ce privește elementele orientale care i se închinau în localitatea Micia.

²¹ Chiar în arta clasică greco-romană, diferitele epitete ale lui Jupiter (Stator Tonans Depulsor Conservator, etc.), nu presupun numaidecât și o infinitate de reprezentări plastice distincte.

nuite, de bază am zice, în arta greco-romană. Avem și în această privință ca exemplu lămuritor pe *Jupiter Turmazgada*²² având reprezentat pe același monument în partea de jos textul epigrafic cu numele divinității (Turmazgada), iar sus, prezentarea celui mai frecvent atribut animalier al lui Jupiter, acvila. Și acest fapt nu trebuie privit ca o reprezentare zoomorfă a zeității respective, ci ca prezentarea pe monument a celui mai obișnuit element simbolic și ornamental împreună cu cultul lui Jupiter, așa cum se întâmplă și în cazul altor divinități.

Este adevărat că, unele zeități, cum ar fi cazul lui Jupiter Dolichenus de pildă, își au înfățișarea lor, care se îndepărtează de cea a unui Jupiter obișnuit, însă cazul nu trebuie generalizat. Aici specificul streină a putut fi imprimat și în reprezentările sculpturale, prin puterea morală, numerică a celor originari din ținutul oriental al zeității [localitatea Doliché din Commagena], cât și prin importanța zeității acestei localități, identificată cu Jupiter.

Și la toate cele expuse adăugăm că Jupiter Optimus Maximus, ca zeitate principală romană, cu o răspândire atât de mare, a putut să primeze asupra zeităților cu care a fost identificat, mai ales când aceste zeități nu se bucurau de o răspândire și importanță prea mare în imperiul roman și când închinătorii lor au ajuns în mijlocul lumii romane.

Este neîndoios că religia lui Erapolitanus în Dacia s'a răspândit direct din Asia.

Deși este cunoscut că răspândirea cultelor orientale în Apusul imperiului începe încă din prima parte a secolului al III-lea înaintea erei noastre, cu introducerea la Roma a zeiței Magna Mater, totuși, epoca de înflorire a acestor religii în imperiul roman este secolul al II-lea și la III-lea al erei noastre, adică perioada care coincide cu ocuparea, colonizarea cu elemente atât de variate, și stăpânirea Daciei de către Romani.

Pe lângă împrejurarea că în acest timp în provincia dela Nordul Dunării pulsa o intensă viață materială și spirituală, în aceasta din urmă, primul loc deținându-l viața religioasă, un mare rol în răspândirea cultelor celor mai diverse — între care un prim loc îl ocupă cele orientale — au avut-o numeroșii coloniști, oameni de afaceri, sclavi, soldați, etc., veniți din provinciile orientale ale imperiului.

Răspândirea cultelor străine în lumea romană a fost determinată pe de o parte de contactul lumii romane sau romanizate din părțile europene ale imperiului cu societatea orientală, pe de altă parte, datorită stării morale

²² Monuments de pierre de la Collection César Bolliac au Musée National des Antiquités de București. „Dacia“, IX—X, 1941—1944, p. 412—414.

de atunci a lumii romane. Criza morală, în special a celor năpăstuiți de soartă, care nu mai puteau fi îndestulați cu vechile forme ale credinței religioase, căutau un izvor de înnoire și un punct de atracție în misticismul speculativ și în misterele credințelor orientale.

Aceste împrejurări de ordin mai general, la care se mai adaugă numărul mare al orientalilor, care au venit în provinciile europene ale stăpânirii romane, fie din inițiativă particulară, ca negustori și comercianți, fie aduși ca sclavi, ca elemente de colonizare sau ca militari, au avut ca rezultat împetșirea vechilor credințe ale imperiului cu elemente și forme religioase ale noilor veniți²³.

Condițiunile pentru răspândirea în Dacia a religiilor și cultelor celor mai variate au fost favorizate, înafară de vecinătatea provinciei cu părțile sudice și orientale ale stăpânirii romane, și înafară de existența unui însemnat număr de persoane civile sau militare, aduse sau venite din acele părți din diferite motive, și de faptul că veacul al II-lea și al III-lea ale erei noastre formau, așa cum am menționat la început, epoca de înflorire a acestor culte de import²⁴.

Fenomenul poate fi ușor constatat, pentru oricare localitate mai de seamă din Dacia romană, prin numărul mare al inscripțiilor și al lucrărilor sculpturale de natură religioasă, temple, etc., ridicate acestor zeități.

La Micia chiar, pe lângă mențiunile epigrafice privitoare la zeități ca: *Jupiter Dolichenus*²⁵, *Jupiter Heliopolitanus*²⁶, *Jupiter Turmazgades*²⁷, *Jupiter Erapolitanus*, etc., mai aflăm un templu, ridicat la începutul secolului al III-lea al erei noastre, de elementele *maure* de aici, *zeilor lor de baștină*, ca și cel al lui Jupiter Erapolitanus amintit în această lucrare.

Faptul presupune că elementele orientale cele mai diverse erau destul de numeroase la Micia. De fapt, avem cunoștință de existența unor corpuri

²³ Se înțelege că pătrunderea cultelor streine nu este de atribuit exclusiv cerințelor morale ale populației din Imperiul roman; multe din aceste culte vor fi fost aduse și numai datorită împrejurării că ele erau legate de străinii veniți, care nu puteau renunța la ele.

²⁴ Pentru Dacia, ea însăși o provincie așezată la limita de Nord-Est a imperiului, legătura se făcea direct și nu pe calea apuseană a Romei sau a Italiei, cum se întâmplă cu unele provincii apusene. Chiar aceasta este explicația că aici, aflăm unele forme de cult, zeități, forme arhitecturale, mai ales la monumentele funerare, etc., pe care nu le aflăm în partea occidentală. Se înțelege că, pe lângă factorul geografic, la răspândirea unor forme materiale sau spirituale de viață orientală, a mai contribuit și numărul mare al orientalilor, civili sau militari, din Dacia; fenomen care și el își are, de altfel, explicația tot în poziția de vecinătate geografică a provinciei cu Sudul și în legăturile ei directe cu acesta.

²⁵ Rev. Arch., 1911, n. 35.

²⁶ C. I. L., III, 1353, 1354.

²⁷ Daicoviciu, Micia, p. 37.

de trupă în castrul localității, aduse din ținuturile orientale, cum este cazul cu *Cohors II Flavia Commagenorum* și *Numerus Militum Maurorum*²⁸, apoi anumiți indivizi, izolați, de origine siriană, orientală, ca *Arimo*²⁹ *Aurelia Surilla*³⁰, *Aurelius Surus*³¹, etc. Numărul lor trebuie să fi fost însă cu mult mai mare decât se poate identifica prin conținutul oriental al numelor³².

Se pare că răspândirea cultelor siro-feniciene, și orientale în general, este de atribuit, în primul rând, elementelor militare venite din acele părți în garnizoanele din Dacia. În cazul localității Micia, această supoziție devine realitate. Examinând dedicanții monumentelor ridicate la Micia în cinstea acestor divinități vom observa că ei sunt aproape exclusiv militari. Astfel: monumentul ridicat în onoarea lui Jupiter Dolichenus³³ este pus de către un *praefectus Coh. II Commagenorum*, cele două monumente dedicate lui Jupiter Heliopolitanus sunt ridicate, primul de către un *centurio Legionis XIII Geminae* iar al doilea de un *centurio Legionis IV Flaviae Felicis*³⁴, altarul închinat lui Jupiter Turmazgades³⁵ se atribuie și el unei unități militare, *Cohors II Flavia Commagenorum equitata*, însăși Maurii care ridică la Micia un templu formau o trupă auxiliară aci: *Numerus Maurorum Miciensium*³⁶ și se poate ca însuși templul lui Erapolitanus să fi fost ridicat tot de către niște militari³⁷. Același lucru îl observăm și în ceea ce privește pe orientalii

²⁸ Pentru trupele care au staționat la Micia, vezi C. Daicoviciu, Micia.

²⁹ C. I. L., III, 12565.

³⁰ C. I. L., III, 6267.

³¹ C. I. L., III, 6267.

³² Pentru orientalii din Dacia: I. I. Russu, *Onomasticon Daciae* în *Anuarul Institutului de Studii Clasice*, Cluj, 1941—1943, v. IV, p. 186—233.

Determinarea originii după nume este un criteriu relativ pentru epoca de existență a localității Micia și a Daciei în general, datorită faptului că, începând cu sec. III (212) al erei noastre, în urma edictului împăratului *Caracalla*, prin care se acordă tuturor locuitorilor imperiului dreptul cetățeniei romane, romanizarea numelor (după care s'ar putea identifica persoanele venite din orient) este un fenomen aproape curent.

Sunt dese cazurile când aceste nume păstrează reminiscența localității de origine a unora din indivizii veniți din orient, ex., C. I. L. III, 800, Marcia Erapoles dela localitatea Erapolis; C. I. L. III, 1503, Q. IANVARIO Q. F. COLLINA RVFO TAVIO, FLAMINI QVINQVENALI, etc., dela localitatea Tavium, etc.

³³ Rev. Arch. 1911, n. 35.

³⁴ C. I. L., III, 1343, 1345. Jupiter Dolichenus și Heliopolitanus sunt, de altfel, zei tutelari ai armatei.

³⁵ Daicoviciu, Micia, p. 37.

³⁶ Daicoviciu, Sargetia, v. II, 1941, p. 120.

³⁷ Nefiind vorba numai de un altar, ci de un templu, o asemenea construcție presupune un număr mai mare de credincioși, or, într-o localitate „pagus“, ca Micia, acest număr îl putea da mai ușor un grup de soldați din castrul de aici. Singura inscripție pe care o publicăm, al cărei dedicant nu își arată profesiunea, și, deci, nu știm dacă era militar sau nu (chiar fiind un civil) nu este un motiv care să contrazică afirmația de mai sus, căci pe lângă militari, fără îndoială că aceste zeități aveau și închinători civili. Era o mare pierdere că la celelalte altare aflate la templul lui Erapolitanus, inscripția a fost distrusă. Din textul lor, am fi putut trage interesante concluzii cu privire la adoratorii zeității noastre.

determinați după nume: sirianul *Surus*, amintit în aceeași inscripție cu *Aurelia Surilla*, era un militar³⁸ soldat în *Numerus Maurorum Miciensium*, ca și *Arimo*³⁹, care este veteran al unei *vexilatio* a legiunii a XIII-a gemina.

Faptul poate fi cu atât mai explicabil, în cazul divinităților amintite, cu cât răspândirea acestor divinități în lumea militarilor era și o consecință logică a însușirilor lor războinice.

³⁸ C. I. L., III, 6267.

³⁹ C. I. L., III, 12565.